

a mélységben helyezkedik el, mely már megkülönböztethetetlen az elemző saját lelkének mélységétől. Nem minden ismerhető meg ebben a világban, legalábbis nem a hagyományos, objektív módszerekkel. Minél jobban megtanulja a verselemzés technikáit, annál jobban – és csak akkor igazán – látja be vállalkozásának mint nyelvi (vagy lélektani) megnyilvánulásnak abszurditását. E nélkül a tudása – pontosabban az e tudásból fakadó, folytonosan elfelejtett s öntudatlanul is mindig tudott reménytelenség nélkül az, amit írunk, mindig dilettantizmus. Verset elemezni majdnem olyan bátor és majdnem olyan reménytelen vállalkozás, mint verset írni

Benei Zsuzsa

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

ALÁZATOS KÉRELEM

Fontos dolgokban tekintélytisztelő ember vagyok, ezért nem szívesen vitatkozom az egyik legnagyobb magyar íróval, Nádas Péterrel.

Csak arra kérem hódolattal, fontolja meg, milyen következtetésekhez vezet egyik-másik mondata

„...se erényt, se esztétikai igényt vagy ítéletet nem kovácsolnék abból, hogy engem hová köt vagy milyen témákhoz vezet a képzeletem...” – írja

Miért nem? Ha nem képzelete irányának (és egyéb tulajdonságainak) értelmezéséből kovácsol esztétikai ítéletet – az erényt egyelőre hagyjuk –, akkor miből? Pusztán a *kívül* technikai paramétereiből? Egy regényben hol húzza meg a „képzelet” tartományának határát – amelyen belül „nem szabad” esztétikai ítéletet alkotnia –, pláne azért a tartományt, ahová képzelete „köt”? Nem tartozik az esztétikai ítélet tárgyához az, hogy Rembrandt *ónarcképeket* festett?

„Különb is – írja – *elegem van a sollenekből és a dürfenekből, s ha már választhatok, akkor inkább *savoir vivre*, mint *savoir engagé*.*” Nádas Péter talán csak azt hiszi, hogy elege van.

Bár nyelvtanilag enyhíti a dolgot, ha bár-

mi értelme van annak, amit állít, azt mondja, hogy nem helyes *x*-ből erényt vagy esztétikai ítéletet kovácsolni (hiszen ha helyesnek vélné, nyilván kovácsolna). „*És akkor az egyik életének valahogy mindig el kell (soll) fednie a másik életét*” – írja. „*Akár tetszik, akár nem, az ilyesmit becsben kell (soll) tartani*” – írja. „*Nem szeretnék a békebíró szerepében tetszelegni*” – írja (ha helyesnek tartaná, bizonyára tetszelegne). Földényi, „*mikor támadnia kéne (sollte), akkor túl kiméletes...*” – írja „*Csak éppen a szívem hozzá húz...*” – írja (s ha nem húzná hozzá a szíve, akkor nyilván *nem* húzná hozzá a szíve). „*Róla egészen külön kéne (sollte) beszélni*” – írja. Mindezt négy flekken. Ha Nádas Péter csakugyan helyteleníti a normatív-preskriptív, moralista-kritikai nyelvhasználatot, akkor hogy fog írni ezentúl? „...*Annak sincsen sok értelme, hogy egy Bosch-kép láttán Brueghelt kiáltásak, vagy Flaubert-re hivatkozzam, miközben De Sade-ot olvasok*” – írja Nádas Péter, tehát esztétikai ítéletek ügyében ismer értelmes, kevésbé értelmes és értelmetlen lehetőségeket: föltehetőleg mivel Boscht és Brueghelt képzelete másmáshová köti, műveik esztétikailag inkommerzurábilisak. Ez persze esztétikai ítélet, kizár némelyeket, összegeyzethető másokkal.

És miért ellentét a *savoir vivre* és a *savoir engagé* (amely utóbbiról nem nagyon tudom, hogy micsoda, de el tudom képzelni)? A *savoir vivre* az nem egyéb, mint régi ismerősünk, a *szóphroszuné*, a gyakorlati életbölcesség (persze némi gall-epikureus mellékkizzel) egyik fele (a másik a *savoir faire*). Ennek ellentéte, ha jól emlékszem, nem az „*elkötelezett tudás*” (mi is az?), hanem a tiszta elméleti bölcsesség, a *savoir absolu*. Ha már „*elkötelezett*” valaki, akkor van valamilyen erkölcsi-gyakorlati iránya (a *biosz teoretikus*z kizárja az „*elkötelezettséget*”), tehát az a *tudás*, amely irányult-irányított, maga is valamiféle döntés („*elköteleződés*”) eredménye, nyilván csak erkölcsi-gyakorlati természetű lehet. Ugyancsak erkölcsi-gyakorlati (*nem teoretikus*) természetű a *savoir vivre* és a *savoir faire*. Hiszen az erkölcsi ítélkezés, sőt a nem nagyon ítélkező (pl. metaetikai, analitikus) erkölcsi gondolkodás is arról beszél végső soron, hogy *hogyan élünk* – vagy ha jobban tetszik, arról, hogy *hogyan élünk*. Nádas Péter, ha jól értem, két-féle gyakorlati tudást állít kontrasztba.

Ez a kontraszt fiktív.

Mert a sztoikus, a cinikus, a farizeus, a szadduceus, az esszénus, a keresztény, a gnosztikus szemében az epikureus (*qui est censé de savoir vivre*) nem tud élni. Hogy melyikük tud, azt nem a *savoir engagé* fogja megmondani, hiszen elkötelezett (elfogult), hanem a kontempláció, a teória – s ha netán ez utóbbiban nem bizik Nadas Péter, akkor mondja azt. S ha azt hiszi Nietzschevel, hogy minden teória gyakorlatilag elkötelezett (vagy Hume-al, hogy az ész a szenvedélyek szolgálatéa), akkor miért hozza kapcsolatba az „elkötelezettséget” a „tudással”? Mit „tud” az elfogultság? S ha mindenki elfogult, „tud”-e bárki bármit? S ha a tudás (amitől Isten őrizzen) netán *nem* interszubjektív, akkor miért ne nevezzük introspekciónak? Ám ha ilyen a „tudás”, miért céloz rá Nadas Péter, hogy lehet *tudni*, hogyan éljünk – hiszen ha nem tudná, miért választaná?

„...A németalföldi festészet biztosan nagyon érdekes lenne Bosch végletes képei nélkül is – írja –, mint ahogy De Sade botrányos szövegei nélkül is jól meg lenne a francia irodalom, csak éppen azzal a kérdéssel, hogy mi lenne nélkülük, nem nagyon érdemes foglalkozni.” Tehát a szerző tudja, mivel érdemes foglalkozni. Most már kezdem kapiskálni, hogy mi lehet az a *savoir engagé*: ez.

S miért volna Radnóti *engagé*bb, mint Földényi? Radnóti talán azt gondolja, hogy a képzelet is erkölcsi kérdés (esetleg már paráználkodott valakivel az ő szívében), Földényi meg nem? Bár szerintem Földényinek is van erkölcsi véleménye, s noha ez különbözik Radnótiétól, szintén „*elkötelezett*”, amennyiben vélemény, nem pusztá leírás.

Nadas Péter két komoly erkölcsfilozófiai megjegyzést tesz rövid cikkében

Az egyik: azt állítja, hogy mindenki „*elfedi*” az „*egyik életét*” (vagy talán életének egyik részét). Ezért ő szolidáris mindenkivel (vagyis: közösséget érez mindenkivel), aki ilyen. És mindenki ilyen. „*Ennyit az erkölcsről.*” Ez is van olyan jó indoklása az emberek egyetemes testvériségének, mint akármi más. Bármilyenek legyünk is, titkolózunk – nyilván mert mindig és mindenütt van előíró és tilalmazó erkölcsi közfelfogás és (legalább) kulturális kényszer. Vagy képmutatók leszünk, vagy – és fogadjuk el, hogy ez más – radikálisan szétválasztjuk életszféránkat, engedelmes-

kedve a lebirhatatlan szükségyszerűségnek. *Tehát ez a közös.*

A másik: Nadas Péter szerint vannak emberek – és ezt az erkölcsi elméletet tulajdonítja Földényinek, ha jól értem –, akik *nem* ilyenek. „*Nem volt titkos életük. Nem csináltak kettőt az egyből, mint ahogy mi tesszük, többnyire valamennyien. Lehet, hogy a mérnöki tudományok és az esztétikai tudományok elvannak ilyen emberek nélkül, a művészet nincsen el. Akár tetszik, akár nem, az ilyesmit becsben kell tartani.*” Az egyik alárendelt állítás a szavak és tettek összhangja, a morálisan értelmes életegész (manapság: „*autentikusság*”, „*hitelesség*”) klasszikus humanista apológiája. A másik altétel: a művészetben ez kötelező, másutt nem. (Ez engem Orbán Viktor barátomnak arra az apophthegmájára vagy parergonjára emlékeztet, amely szerint a politikában valaminő speciális erkölcsfajta érvényesülne. Vajon.) Vagy: erre a művészetnek szüksége van, más-képp nem képes művészetnek lenni. *Tehát ez a kiváló.*

Íme: Nadas Péter *erényt és esztétikai ítéletet* „*kovácsol*”. A művészethez szükséges, mondja, bárminemű preferenciánk intenzív átélése, őszinte („*autentikus*”) közlése. Radnóti Sándor is, akit leleményesen bírál, erkölcsi és esztétikai ítéletekre jut műértelmezési viták közben. Nadas Péter azért kritizálja Radnótit, mert ugyanazt teszi, amit ő. Hasonló esetekben *előítélet*ről szoktunk beszélni.

De van itt nagyobb baj is. Nadas Péter, akár a korábbi dogmáktól irritált kelet-európai értelmiség általában, bizalmatlan a racionális okfejtéssel szemben, ahol ez a személyeshez kapcsolódnék. Ez érthető. Mivel azonban nézetei kifejtése közben olykor érvelésre kénytelen fanyalodni, nemcsak logikailag, hanem attitűdjében is szüntelenül elmentmond önmagának. Kis írására nem a *szándékolt* önellentmondás (a paradoxon) a jellemző, hanem a gondolati *non sequiturok* bámulatos sorozata. Kifogásait maga rombolja le. És ha azt válaszolná erre, hogy elvégre kifogásolhat olyasmit, amiben maga is ludas, Nadas beleütköznék abba az egyetlen főszabályba, amelyet a művészetekkel kapcsolatosan fölállított: a hiteles önazonosság szabályába.

És egy alázatos kérés.

Nádas Péter határozott névelőt illeszt vitafelei neve elé (Bosch vagy Flaubert neve elé nem.) A magyar nyelvben a tulajdonnevek nem kapnak névelőt – kérem, ne tegyen az enyém elé sem.

Névelővel a tárgyak neve jár

Tamás Gáspár Miklós

HOZZÁSZÓLÁS A HÍMVESSZŐPARIPA- VITÁHOZ

„Válaszolok, persze, ha már megkérdeztelek, miért is ne mondanám el a véleményemet” – idézem Nádas Péter BELEBESZÉLŐ-jének első mondatát, mivel én is így jártam, azzal a különbséggel, hogy nem leszek képes az egész eddigi vita igazán üdítő, eleven pillanatát megismételni (más foglalkozás és képesség miatt, nem pedig azért, mert nem olvasok falfeliratokat, mondhatni szvenvedélyesen): Nádas egy bekezdésnyi, remek novellinóját a jó faszú fiatalember hid alatti, „permissziv” szexet ígérő hirdeteményéről és hoffmanni életéről. Függetlenül attól, hogy Nádas véleményem szerint végig másról beszél, mint amiről úgy véli, hogy megtámogatná véle Földényi fejtegetéseit – számomra mindig érdekes és tanulságos, ahogyan két ember mennyire hasonlatosnak érzi egymáshoz azt, amiben gyökeresen mások – mondom: függetlenül ettől, Nádas belebeszélőjének az igazsága nem az – egyébként is minduntalan elhárított – direkt állásfoglalásában van, hanem egy mindenkori, ez esetben igen jelentékeny író igazságának – ha nem is főlényében, de – az elsőbbségében a kritikai vagy teoretikus igazságokkal, a tárgyhoz illő modorban: himvesszőparipákkal szemben (innen a cím *nem* ad hominem tiszteletlensége). Nem tud *nem* írni novellinót vagy valami olyasmit, ami akár az ÉVKÖNYV-be, akár valamely utóbbi NÉMETORSZÁG-BESZÉD-ébe is beleférne. Így hát előre bocsátom: bármit állít is Nádas Péter a belebeszélőjében mint teoretikus, s bármekkora vehemenciával is egy-két helyen, nem férvén

a teoretikusbőrbe (szerencsére) – *igaza van, mert elbeszél*, akkor is, ha állít, akkor is, ha tagad. Így hát a vitában, melyhez nyilván saját himvesszőparipám „gazdag tálalásával” tudnék gyümölcsözően hozzájárulni, mégsem így cselekszem, hanem lényegében félretepszem, hogy Földényivel vagy Radnóttal hol mikor mennyire, hány centivel és meddig értek/nem értek egyet. Érdekes módon mindkettejüknek *másképpen* van/nincs igaza a másikkal szemben. Továbbá azért döntöttem így, mivel Schwarzkogler és a bécsi akcionista albumait magam is lapozgattam ugyan – *nem zavart* bennök semmi sem különösebben –, de nem értek a kérdés szűkebb szakmai részéhez, továbbá a lapozgatás engem is némi finom unalomig tudott csak eljuttatni, ahogyan Földényi is letette harminc oldal után unalmában, mint írja a *Határ* című kitűnő debreceni folyóirat 1993-as tavaszi számában Gadamer IGAZSÁG ÉS MÓDSZER-ét... Hát istenem, így vagyunk *el* az unalommal, ki így, ki úgy, nem sokat számít. Mivel tehát nem tudok érdemben vagy érdekléssel (lévén híjával az érdeklődésnek) Schwarzkogler farkának *sorseseményéhez* hozzányúlni, egyetlen kérdésre szeretnék válaszolni, természetesen újabb kérdések formájában, melyek reményem szerint nem gyarapítják – mint kiváló bírálóim felemlegetni sziveskednek olykor – rejtetten apodiktikus próféciaimat. Ami számomra érdekes, vagyis volna róla – ilyen meg olyan mondanivalóm, az Radnóti Sándor vitáiratában található, akinek – Nádas jogos elnevezése szerint – „savour engagé” gondolkodásmódja közülük azért érdekel jobban, mert érdekes és gyümölcsöző *nem* érteni egyet vele sok mindenben, abban sem, amit Földényi F. László joggal felemleget, meg másban sem, és megfordítva: érdekes számomra egyetérteni vele abban is, amiben Földényi F. László nem ért egyet vele, meg másban is. Ez az érdekesség persze egy olyan esztétikai-művészettfilozófiai közhely, ami problémaként máig eleven és, miként a vita is mutatja, teljességgel megoldatlan: művészet és valóság, mű/művész és élet viszonya, netán hierarchiája, netán „bűnös”, illetve „megváltó” azonossága, netán egyik se, hanem valami harmadik (nem én leszek, aki elveszi... azt, amije nincs, nevezetesen „tertium datur”-ját). Erről a problémáról írok